

The Role of Media in Combating Islamophobia: A Model for the Policy Axis

Metin EKEN*

Mustafa Derviş DERELİ**

Giriş

Müslümanların toplumsal, kültürel ve ekonomik varoluşunu ve katılımını kısıtlayan, onları ötekileştirerek adil olmayan bir sosyal çerçeveye mahkûm eden çok boyutlu bir ayrımcılık/ırkçılık biçimi olarak İslamofobi, günümüzün en derin toplumsal problemlerinden bir tanesidir. Bu çok yönlü problemle mücadele çabaları da çeşitli düzeylerde koordineli ve stratejik bir çabayı gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda çalışma, kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, medya örgütlenmeleri, akademik ve teknolojik organizasyonlar gibi uygulayıcılara ve bireysel yararlanıcılara yönelik tanımlayıcı ve stratejik bir çerçeve niteliği arz etmektedir.

Çalışmanın ilk bölümü, politika eksenini için İslamofobinin kavramsal analitik bir çerçevelenmesine ayrılmış ve bir tanımlamaya ulaşılmıştır. İkinci kısımda ise geleneksel medya düzeninden dijital platformlara İslamofobinin medyatik serüvenine odaklanılmıştır. Son bölümde ise İslamofobiyle mücadelede medya eksenli stratejik eylem sahaları ortaya konmuştur. Tablolar halinde ele alınan sahalara tanımlayıcı bir içerik sunumu, ilgili eylemler ve bazı uygulama örnekleri ile zenginleştirilmiştir.

1. Politika Eksenini İçin İslamofobiye Doğru Bir Biçimde Çerçevelemek

Tüm dünyada son yıllarda ortaya konan araştırmalar ve tanımlama girişimleri, İslamofobi kavramını, etimolojik kökeninden ziyade muhtevasına odaklanarak ele almayı önermekte, aynı zamanda kavramın pek çok toplumsal yansımayı göz ardı eden “fobi-korku, hoşnutsuzluk” eksenli kısır tanımlamalarının aşılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Kavramın yeniden çerçevelenmesi, politika yapıcılarının sorunu doğru bir biçimde tanımlaması ve doğru eylemlerde bulunmasını destekleme potansiyeli içermektedir.

Söz konusu çerçeveleme girişiminin aşamalı bir biçimde bazı anahtar kavramlardan oluşan bir kavram haritası eksenine ele alınması önemlidir. Bu kapsamda; teolojik, kültürel, ekonomik, politik ve psikolojik gerekçelerle ortaya çıkan İslamofobinin medya ve sivil toplum alanlarına yansıyan görünümünün belirginleştirilmesi mümkün olabilir.

Fobi-Korku ve Hoşnutsuzluk-Sadece Bir Başlangıç: İslamofobi kavramı, İslam ile korku anlamına gelen “fobi” kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşmuştur. Kelimenin etimolojik kökeninin ve özellikle “fobi” ekinin kavrama yönelik yapılan ilk tanımları etkisi altına aldığı ve İslamofobinin Müslümanlardan duyulan korku, hoşnutsuzluk ve

* Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi

metineken@erciyes.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8564-5902>, Kayseri, Türkiye

** Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

mdervisdereli@erbakan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0263-7606>, Konya, Türkiye

ön yargılar şeklinde tanımlandığı görülmektedir (Bayraklı, 2025). Runnymade Trust'ın 1997 yılında yayımlanan raporunda (Richardson & Conway, 1997) ortaya konan tanımlama, Müslüman karşıtı *korku* ve *hoşnutsuzlukları* İslamofobi şemsiye terimi altında daha güçlü bir biçimde düşünmeye sevk etmesi bakımından önemli bir girişim olmakla birlikte Müslüman karşıtı düşmanlık ve ırkçılığı yeterince konumlandıramadığı gerekçesiyle önemli eleştirilere maruz kalmıştır (Modood, 2020).

Önyargılar-Derinleşen Algı Katmanları: Runnymade Trust'ın tanımlama girişimini müteakiben önyargı problemi, İslamofobiye ve sonuçlarını, sosyal ve psikolojik süreçler temelinde daha iyi bir şekilde anlamayı olanaklı kılan bir çerçeve sundu (Hafez, 2018). Buna göre İslamofobi Müslümanlara yönelik olumsuz genellemeler (stereotipler) ile beslenen, temelde irrasyonel korku ve duygusal tepkiye dayanan bir tür önyargıyı ifade ediyordu. Önyargılara odaklanmak şüphesiz olumsuz ve genelleştirici tutumların hangi sosyal ve psikolojik süreçlerle ortaya çıktığını ve nasıl beslendiğini kavramak açısından kritik bir önem arz etmektedir. Ayrıca İslamofobiye ilişkin bir tanımlama girişiminde önyargı kavramına özel bir dikkatle yaklaşmak; arka plandaki psikolojik ve sosyal dinamiklerin anlaşılması, medya ve diğer örgütlü yapıların önyargıların inşasındaki rollerinin kavranması (Taras, 2024) ve önyargıların azaltılması çabalarına temel teşkil etmesi bakımından İslamofobi ile mücadele çabaları açısından kritik bir önem arz etmektedir. Önyargıların, hem dünya kamuoyunda gelişmesinde hem de Müslüman topluluklar için algılanan İslamofobinin artışında medyanın rolü kritik bir önem arz etmektedir. Bu noktada medya temsilleri önemli bir işlev görmektedir, İslam ve Müslümanlık, temsilin gerçekliğe galebe çaldığı bir tonda sürekli yeniden üretilmektedir (Iftikhar, 2019; Mussa, 2019).

Nefret Söylemi-Ayrımcılık ve Şiddetin Yansımaları: “Bir kişi veya gruba, kim olduklarına, başka bir deyişle dinlerine, etnik kökenlerine, milliyetlerine, ırklarına, renklerine, soylarına, cinsiyetlerine veya diğer kimlik faktörlerine dayanarak saldıran veya aşağılayıcı ya da ayrımcı bir dil kullanan konuşma, yazı veya davranış şeklindeki her türlü iletişim (United Nations, 2020)” şeklinde tanımlanan nefret söylemi kapsayıcı bir İslamofobi tanımı için anahtar bileşenlerden bir diğeridir. Bu çerçeveden bakıldığında, İslamofobik nefret suçu; mağdurun ya da herhangi bir başka kişinin algısına göre, bir kişinin dini ya da dini olduğu varsayılan kimliğine yani Müslüman kimliğine yönelik düşmanlık veya önyargı ile tamamen ya da kısmen motive edilen her türlü suçu ifade eder (Awan & Zempi, 2018). Buraya kadar ele alınan çerçeveden hareketle ifade edilmesi gereken husus, İslam ya da Müslüman karşıtı nefrete odaklanmanın tek başına, Müslümanların karşılaştığı daha geniş kapsamlı yapısal, irksal eşitsizlikleri yeterince açıklayamamasıdır (Sayyid & Vakil, 2018).

İrkçilik ve Kültürel İrkçilik-Sembolik Ötekileştirme: Günümüzde konuyla ilgili pek çok akademisyen İslamofobinin, Müslümanların Müslüman olarak kendilerini geleceğe yansıtmaya yeteneklerinin baltalanması ve bir ırkçılık biçimi olarak anlaşılması gerektiği yönünde görüşler ortaya koymaktadır. Bu kapsamda Runnymade Trust'ın 2017 yılında yayımlanan güncellenen raporunda İslamofobi, ırkçılığa dayanan ve Müslüman karşıtı ayrımcılığı ifade eden bir kavram olarak tanımlanmıştır (Elahi & Khan, 2017). Britanyalı Müslümanlar Tüm Partiler Parlamento Grubu (APPG) tarafından benimsenen tanım da benzer şekilde İslamofobinin ırkçılığa dayandığını ve Müslümanlığa ya da Müslüman olarak algılanan özelliklere yönelik bir tür ırkçılık olarak anlaşılması gerektiğini ortaya koymuştur (Bhatti, 2021). Bu tanım girişimleri

İslamofobiyi, bireylerin Müslümanlık veya Müslüman olarak algılanan özellikler üzerinden ötekileştirilmesini ifade eden, kültürel ve sembolik boyutları olan bir "ırksallaştırma" çerçevesinde ele almaktadır. İrksallaştırma, grupları biyolojik bir temelden ziyade algılanan kültürel veya dini özelliklere göre sosyal olarak tanımlamayı ve kategorize etmeyi içerir ve bu belirteçlere ırksal anlam atfederek "ötekileri" inşa eder. Böylelikle de eşitsizliği, ayrımcılığı, yapısal ve fiziksel şiddeti sürdürür (Hadj-Cherif, 2025). Bu açıdan İslamofobi, yalnızca dini ön yargılar temelinde değil, toplumsal hayatta farklı katmanlarda var olan, Müslümanların gündelik yaşamlarında eşitsizlikler üreten, eğitimden istihdama kadar geniş alanlarda dışlanmaya yol açan, kurumsal ve sistematik bir ırkçılık biçimi olarak anlaşılmalıdır. İrkçılıkla birlikte öne çıkan ilişkili kavramlardan bir diğeri kültürel ırkçılıktır. Buna göre Müslümanların yalnızca dini inançlarıyla değil, görünür kimlikleri ve kültürel pratikleriyle birlikte öteki olarak tanımlanması kültürel ırkçılık biçiminde ifade edilebilir. Bir dışlama mekanizması olarak çeşitli toplumlarda "biz" olarak görülen grupların yaşam biçimine aşırı bağlılığı ve "onlar" olarak görülenlerin farklılığını temel alan sınırların çizilmesiyle işler. Dolayısıyla İslamofobinin kültürel ırkçılık olarak tanımlanması, İslam ve Müslümanların kültürel anlamda farklılaştırılarak yabancılaştırılmasına ve toplumdan dışlanmasına yönelik ideolojik bir çerçeveyi ifade eder (Awan & Zempi, 2018).

Epistemik İrkçılık/Ayrımcılık-Bilgi ve Söylem: İslamofobinin daha az tartışılan fakat temel bir vechesi de epistemik ırkçılık olarak ifade edilen, bilgi üretimi ve söylem düzeyindeki ayrımcılık olarak ifade edilebilir. Bu boyutta, İslam ve Müslümanlar hakkındaki veriler, bilgi üretimi süreçleri, medya söylemleri ya da toplumsal kabuller içinde çarpık ve önyargılı biçimde ortaya çıkar; Müslümanların kendi perspektifleri ise değersizleştirilir. Ramon Grosfoguel gibi araştırmacılar, modern sömürgeci dünya düzeninde epistemik İslamofobinin kurucu bir mantık olduğunu, yani Batı-merkezli bilgi sistemlerinin İslami perspektifleri en baştan dışladığını belirtmiştir (Bazian, 2018; Grosfoguel, 2010).

Yapısal/Kurumsal Ayrımcılık-Sistematik Ötekileştirme: İslamofobi tanımlarında ön plana çıkan bir diğer perspektif de sürecin, yapısal/kurumsal bir ayrımcılık olarak anlaşılmasına yapılan vurgudur. Devlet kurumları başta olmak üzere çeşitli kurumsal yapıların Müslümanlara yönelik korku ve şüphe ile hareket etmesi ve bu tutumların politika ve uygulamalara yansması olarak ifade edilebilir. Çeşitli devlet kurumları tarafından yürütülen gözetim programları, güvenlik politikaları ve yasalarla şekillenir (Beydoun, 2016). Bu kapsamda Müslümanlar, iş piyasasında, eğitimde, konut veya kamu hizmetlerinde sistematik olarak dezavantajlı konuma itilebilir. Örneğin Kanada'nın 2024-2028 Anti-Racism (Anti-İrkçılık) Stratejisi, İslamofobinin sadece bireysel önyargı değil, yasalara ve politikalara kadar yansıyabilen sistemik ayrımcılık içerebildiğini vurgular. Bunun yanında medya temsillerinde sürekli negatif imaj çizilmesi ve siyasi söylemlerde İslam karşıtı ifadeler yapısal ayrımcılığın farklı tezahürleri olarak okunabilir (The Canadian Guide to Understanding and Combatting Islamophobia, 2024).

Ele alınan anahtar kavramlardan hareketle İslamofobi, fobi-korku veya hoşnutsuzluğu aşan katmanlarıyla İslam'a, Müslümanlara ya da Müslüman olarak algılanan topluluklara yönelik ön yargı, nefret söylemi ve şiddetle şekillenen, aynı zamanda kültürel ve ırksal kodlarla kurumsal ve yapısal ayrımcılığa dönüşebilen kapsamlı bir dışlama biçimi olarak ifade edilebilir. Teolojik, kültürel, ekonomik ve politik gerekçelerle beslendiği gibi özellikle medyada ve ilişkili bir biçimde toplumda

güçlenen önyargılar sayesinde yaygınlaşır, nefret söylemleri ve nefret suçlarıyla somutlaşır, kurumsal düzeydeki uygulamalar ve politikalarla sistematik hâle gelir. Irksallaştırılan Müslümanlık, eğitimden istihdama, seyahatten siyasî katılıma kadar birçok alanda ayrımcılığa, yapısal engellere ve epistemik dışlamalara gerekçe haline gelir.

Salman Sayyid, İslamofobiyi “mevcut dünya düzeninin grameri” (2023) olarak kodlarken meseleyi geniş bir perspektifte anlamamıza kapı aralar. Gramer bir dilin işleyişi ve sunduğu düzeni ifade eden bir kavramdır. Bu doğrultuda ifade edilen şey İslamofobinin, mevcut dünya düzeninin nasıl işlediğini “aşikâr” eden temel problemlerden biri olmasıdır. Her bir İslamofobik vakıa bu yönüyle küresel bir “adalet sorunu”nun bir parçası olarak ele alınır. Bu yönüyle de İslamofobi karşıtı mücadele çabaları esasında bir “adalet arayışı” olarak somutlaşır.

İslamofobi, yukarıda sunulan görünümüleriyle yalnızca Müslümanların azınlıkta olduğu toplumlarda karşılaşılan bir sorun değildir. Nüfusunun büyük bir çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu ülkelerde de yakın tarihin köklü problemlerinden biri olarak tarihsel, politik ve sosyo-kültürel bağlamlarda çerçevelenebilir. Tarihsel bağlamda ele alındığında hem sömürgeleştirilmiş hem de sömürgeleştirilmemiş toplumlarda, modernleşme süreçlerinin İslam temelli değerler ve yansımaları konusundaki mevcut anlayış ve kurumsallıkları tartışmaya açması, İslamofobik görünümeler üretebilecek toplumsal bir bölünmeyi beraberinde getirmiştir. Bölünmenin bir tarafındaki seküler elitler tarafından epistemik düzlemde İslami bilgi ve kültürün değersiz/yetersiz olarak kabulü, politik düzlemde seküler ideolojiye bir tehdit olarak konumlandırılan toplumsal kesimlerin düzenlenme ve disipline edilme çabaları ile ideolojik bir görünüm kazanmıştır (Bayraklı vd., 2018). Böylelikle de son otuz yıllık periyotta dünya çapında çerçevesi çizilen İslamofobi kapsamına girebilecek çok boyutlu tezahürler ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu çerçeve, Müslüman çoğunluklu toplumlarda İslamofobiye odaklanarak içsel sorunlara kulak vermenin; küresel ve yerel dinamiklerin kesişiminde özgün anlamlar üretmek, farklı ülkeler için spesifik ve bağlama uygun mücadele stratejileri için düşünce ufku açmak ve eleştirel kapasiteyi güçlendirmek açısından kritik bir önem arz ettiğini göstermektedir.

2. Gelenekselden Dijitale İslamofobinin Medyatik Serüveni ve Stratejik Eylem Sahaları

İslamofobi, İslam dinine ve Müslümanlara yönelik korku, önyargı, nefret söylemi ve ayrımcılığı ifade eden çok boyutlu bir olgudur. Bu olgu; teolojik, kültürel, ekonomik ve politik gerekçelerle beslenmekte, medya aracılığıyla yaygınlaşmakta ve kurumsal düzeyde sistematik hâle gelmektedir. Bu kapsamlı sürecin her aşamasında görünür ve etkili araçlarından biri daima medya olmuştur. Özellikle geleneksel medya –gazete, televizyon, radyo ve dergiler–, Müslümanların temsiline ilişkin imgeleri büyük ölçüde önyargı, tehdit ve çatışma söylemleri üzerinden üretmiş; böylece kamuoyunda İslam’a karşı güvensizlik ve korku duygularını pekiştirmiştir. Soğuk Savaş sonrasında yükselen Medeniyetler Çatışması söylemi 11 Eylül 2001 saldırılarıyla birleşince, geleneksel medyada İslamofobik temsil sistemleri derinleşmiş; Müslüman kimliği çoğunlukla şiddet, radikalizm ve Batı karşıtlığıyla özdeşleştirilmiştir.

21. yüzyılın dijitalleşme dalgasıyla birlikte İslamofobik söylem sadece geleneksel medyada değil, sosyal medya platformları, algoritmalar, dijital içerik üreticileri ve yapay zekâ sistemleri aracılığıyla da yayılmaya başlamıştır. Yeni medya, bireylerin içerik üretme ve yayma gücünü artırırken, aynı zamanda yankı odaları,

dezenformasyon, trol hareketleri ve dijital linç kültürü gibi araçlarla İslamofobiye daha yaygın hale getirmiştir. Bu süreçte yapay zekâ destekli algoritmalar, ayrımcı içerikleri filtrelemek yerine kimi zaman bu içerikleri pekiştiren eğilimler sergilemiş, Müslüman karşıtı içeriklerin daha fazla görünür olmasına neden olmuştur. Gelenekselden dijital uzanan bu serüven, İslamofobik söylemin hem daha sofistike biçimde hem de daha sistemik olarak sürekli yeniden üretildiğini gözler önüne sermektedir.

2.1. Geleneksel Medyada İslamofobi: Algı ve Politika

İslamofobinin geleneksel medyadaki (kitap, gazete-dergi, televizyon, radyo) üretimi yoluyla kurulan toplumsal iletişime ve kültürel temsil biçimlerine odaklanmak, modern toplumlarda İslamofobinin kurumsallaşması süreçlerini anlamak açısından kilit öneme sahiptir. Medya, İslamofobik söylemleri çok geniş bir araç çeşitliliği spektrumu içerisinde sürekli olarak üretmektedir. Örneğin haberlerde kullanılan dil ve görseller, Müslümanları şiddet yanlısı veya geri kalmış olarak tasvir edebilmekte ve bu tür temsiller, toplumsal önyargıların pekişmesine sebebiyet verebilmektedir. Diğer taraftan çizgi filmler, karikatürler, televizyon şovları ve eğlence programlarında Müslüman karakterler klişeleştirilerek alay konusu yapılabilmekte ve izleyicide olumsuz izlenimler oluşturulabilmektedir. Bu tür içerikler, özellikle genç izleyiciler arasında İslamofobik tutumların oluşmasına, Müslümanların toplumsal hayatta dışlanmasına, ayrımcılığa ve şiddete maruz kalmasına alan açmaktadır. Örneğin, Amerika'da yaşayan Müslümanlara yönelik araştırmalar yapan ISPU (Sosyal Politika ve Anlayış Enstitüsü), medyanın Müslümanları genellikle şiddetle ilişkilendirdiğini ve bunun da toplumda İslamofobik tutumların artmasına neden olduğunu ortaya koymuştur (Saleem, 2017). Benzer şekilde, Chicago Üniversitesi yayınları arasından çıkan bir makalede Müslümanların olumsuz tasvirlerinin, halk arasında Müslümanlara yönelik düşmanlığı artırdığını ve onlara yönelik daha katı politikaların desteklenmesine yol açtığını göstermiştir (Lajevardi, 2021).

Geleneksel medya, algı oluşturma yanısıra ülkelerin İslam'a ve Müslümanlara yönelik politika belirlemelerinde de önemli bir etki alanına sahiptir. Medyanın olumsuz çerçevelmeleri, politika yapıcılarının İslam ve Müslümanlara yönelik politikalarını etkilemektedir. Örneğin, medyada yayılan İslamofobik söylemler, göç politikalarının sıkılaştırılması veya güvenlik önlemlerinin artırılması gibi yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesine zemin hazırlayabilmektedir. Oxford Araştırma Ansiklopedisi'nde yayımlanan bir makale, medyanın İslamofobik söylemleri yeniden üreterek, ayrımcı politikaların meşrulaştırılmasına katkıda bulunduğunu belirtmektedir (Hernandez Vilchis, 2023).

İslamofobi teknik anlamda 1990'larda, özellikle Runnymede Trust'ın 1997 tarihli raporuyla akademik ve siyasi literatürde yaygın bir görünürlük kazansa da bu tarihten önce, kavram sınırlarına dâhil edilebilecek ciddi bir temsiller tarihiyle karşı karşıya kaldığımız ifade edilebilir. Edward Said'in *Oryantalizm* (1978) adlı eserinde belirttiği gibi, yüzyıllar boyunca Batı'nın Doğu'ya yönelik zihinsel kurgularında özellikle Müslüman toplumlara dair önyargılı, indirgemeci ve dışlayıcı imgeler yer almıştı. Bu imgeler, 20. yüzyıl ortalarından itibaren medya aracılığıyla yeniden üretildi ve yaygınlaştırıldı. 1940 ve 1950'li yıllarda Hollywood yapımlarında Arap ve Müslüman karakterler, sıklıkla "vahşi çöl adamı", "köktendinci şeyh" gibi stereotiplerle temsil edilmiştir (Shaheen, 2001). Aynı dönemde Batı gazeteleri ve dergileri Müslüman coğrafyalardaki haberleri genellikle şiddet, yoksulluk, cehalet ve siyasi istikrarsızlık temaları etrafında işleyerek negatif çerçeveler kurmuştur.

1979 yılındaki İran İslam Devrimi, Batı medyasının Müslümanlara dair algısında radikal bir dönüşüme yol açmıştır. Bu dönemde *Time*, *Newsweek* ve *The New York Times* gibi yayınlar, devrimi “teokratik gericilik” ve “Batı düşmanlığı” olarak yorumlamış, “Islamic fundamentalism” (İslami köktencilik) ifadesi yaygınlaşmıştır (Karim, 2000).

1990’lı yıllar hem küresel medya ekosisteminin dönüşümü hem de İslamofobi kavramının görünürlüğe kavuşması açısından bir eşik teşkil eder. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte medya, yeni küresel tehdit tanımlarına yönelmiş; bu süreçte özellikle Batı medyasında Müslüman kimliği giderek “yeni öteki” olarak konumlandırılmıştır. Bu dönem, hem televizyon yayıncılığının altın çağı olarak görülmüş hem de uydu teknolojileriyle küresel medya dolaşımı hız kazanmıştır.

Aynı zamanda bu yıllarda İslamofobi, sadece medya temsilleriyle sınırlı kalmayıp kültürel, politik ve toplumsal düzlemlerde sistematik hale gelmeye başlamıştır. 1997’de İngiltere merkezli Runnymede Trust’un yayımladığı “Islamophobia: A Challenge for Us All” (Richardson & Conway, 1997) raporu, İslamofobiyi kavramsal olarak tanımlamış, medya pratiklerinin bu ayrımcı eğilimleri nasıl beslediğine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla 1990’lar, İslamofobinin hem güçlü bir biçimde kavramsallaştırıldığı hem de geleneksel medya araçlarında yapılandırılmış bir temsil düzeni kazandığı bir dönemi ifade eder.

Yeni Düşman İmajının İnşası-Medeniyetler Çatışması ve Medya: Samuel P. Huntington’un *Clash of Civilizations?* (1993) başlıklı makalesi ve takip eden çalışmaları Batı kamuoyuna ve medya söylemine İslam’ın “Batı medeniyetine meydan okuyan bir kültürel blok” olduğu fikrini kazandırdı. Bu teorik çerçeve, haber medyasında sıklıkla yeniden üretildi. Örneğin, CNN, BBC ve Fox News gibi küresel yayın organlarında Müslüman coğrafyalardaki çatışmalar (Bosna, Cezayir, Sudan, Afganistan) sıklıkla kültürel geri kalmışlık, dinî fanatizm ve güvenlik tehdidi üzerinden haberleştirildi (Poole, 2009; Poole & Richardson, 2010). Müslüman göçmenler, özellikle Avrupa medya söyleminde entegrasyon karşıtı, demokratik değerlere aykırı ve şiddete eğilimli gruplar olarak temsil edilmeye başlandı. Bu tür temsiller, medya tarafından “medeniyetler çatışmasının somut uzantısı” olarak inşa edildi.

11 Eylül ve Medya Patlaması-Görsel Terörün Kodları: 2001’deki 11 Eylül saldırıları, geleneksel medyada İslamofobik söylemlerin niteliksel olarak bir sıçrama yaşamasına yol açtı. New York Times, Washington Post, Le Monde, Der Spiegel gibi önde gelen gazeteler ve ABD merkezli televizyon kanalları, olayları İslam’la doğrudan ilişkilendiren haberler ve görsellerle sundu. Televizyon ekranlarında patlamaların ardından sürekli yayımlanan cami görüntüleri, başörtülü kadınlar ve Arapça yazılar; Müslümanlığın saldırının failleriyle özdeşleştirilmesine zemin hazırladı (Jackson, 2010). Bu dönemde, “radikal İslam”, “İslami terör”, “militan Müslümanlar” gibi kavramlar medya diline yerleşti. ABD’deki Fox News ve talk-show programlarında İslam, medeniyet dışı, irrasyonel ve tehditkâr bir din olarak yaygın bir temsil çerçevesine yerleşti (Ahmed & Matthes, 2017).

Basılı Yayınlarda Stereotipleştirme ve Çerçeveleme: 1990 sonrası dönemde yazılı basında İslam’a dair haberler çoğunlukla üç başlık altında çerçevelendi: güvenlik, kadın hakları ve şiddet. Özellikle kadınlarla ilgili haberlerde başörtüsü, zorla evlendirme ve namus cinayetleri gibi konular, İslam’ı baskıcı ve ataerkil bir sistem olarak sunmak için kullanıldı (Morey & Yaqin, 2011). Müslüman kadının görünürlüğü üzerinden kurulan bu söylem, Batı’nın “kurtarıcı” rolünü pekiştirirken İslam toplumlarını geri kalmışlıkla özdeşleştirdi. Aynı zamanda, Batı’da çıkan bazı dergi ve gazetelerde (ör. Charlie Hebdo,

Jyllands-Posten) doğrudan İslam peygamberine ve kutsallarına hakaret eden karikatürler yayımlandı.

Televizyon Dizileri ve Sinema Filmleri-Popüler Kültürde Normalleşen İslamofobi: Geleneksel medya sadece haber diliyle değil, eğlence endüstrisiyle de İslamofobiye yeniden üretmiştir. 2000 sonrası Amerikan dizileri (24, Homeland, Sleeper Cell), Müslüman karakterleri çoğunlukla terörist, ajan ya da çift kimlikli bireyler olarak sunmuştur. Bu karakterler, Batılı ana karakterin kahramanlığını vurgulamak için “tehdit unsuru” işlevi görmüştür (Shaheen, 2001). Bu durum sinema filmlerinde de benzer şekilde devam etmiş; True Lies, Rules of Engagement, The Siege gibi yapımlar Müslümanları çoğunlukla radikal, geri kalmış, bombacı ya da kadın düşmanı figürlerle özdeşleştirmiştir.

Medyanın Etkileri-Algı, Politika ve Sosyal Sonuçlar: Geleneksel medyada İslam’ın sürekli olarak negatif bağlamlarla ilişkilendirilmesi, Batı kamuoyunda Müslümanlara yönelik şüphe, korku ve ayrımcılığı artırmıştır. Pew Research Center verilerine göre Batı Avrupa’daki halkların büyük kısmı, Müslümanların şiddete eğilimli olduğuna inandığını belirtmiştir (2011). Bu tür algılar, politik düzlemde de yankı bulmuş; birçok ülkede göç karşıtı, İslam karşıtı partiler güç kazanmış, kamusal alanda başörtüsü ve cami inşası gibi pratikler önemli engellerle karşılaşmıştır.

2.2. İslamofobi 2.0: Dijitalleşme, Yapay Zekâ ve Ötesi

21. yüzyılın ikinci on yılından itibaren dijitalleşmenin ivme kazanması, İslamofobik söylemin sadece içerik üretiminde değil, içerik dolaşımı ve tüketiminde de yapısal bir dönüşüme yol açmıştır. Artık İslamofobi yalnızca medya organlarının yayın politikalarından beslenmemekte; kullanıcı temelli içerik üretimi, sosyal medya platformlarının algoritmaları, yorum kültürü ve görsel içerik dolaşımı sayesinde çok daha heterojen, ama aynı zamanda daha hızlı yayılan bir yapı kazanmaktadır. Bu dijital evrime bağlı olarak karşımıza çıkan yeni fenomen, literatürde “İslamofobi 2.0” olarak adlandırılmakta ve dijital çağın ürettiği yeni medya dinamikleri içinde değerlendirilmektedir (Awan, 2016).

Dijital medya platformları, içerik önerme algoritmaları, yankı odaları, trol hareketleri ve yanlış bilginin sistematik yayılımı gibi mekanizmalar, İslamofobik içeriklerin tekrar tekrar üretilip güçlenmesine olanak tanımaktadır. Sosyal medya kullanıcıları, kendi dünya görüşlerine uygun içeriklerle yankı odalarına hapsolürken farklılıklara yönelik empatiyi tehdit edecek gelişmelere şahit olunmaktadır. Bu mekanizma, İslam’a ve Müslümanlara yönelik önyargıların daha da keskinleştiği ve dijital ortamlarda normalleştiği ekosistemler üretmektedir.

Bununla birlikte yapay zekâ teknolojilerinin yükselişi, İslamofobiyle mücadelede olduğu kadar İslamofobiye yeniden üretmede de yeni riskler barındırmaktadır. Büyük dil modelleri, içerik filtreleme algoritmaları, haber akış sistemleri ve otomatik sınıflandırma sistemleri, eğitildikleri veri kümelerindeki önyargıları çoğu zaman farkında olmadan yeniden üretmektedir. Yapay zekâ sistemleri, Müslümanlara dair içerikleri şiddetle ilişkilendirme, ayrımcılığa uğrayan grupları göz ardı etme ya da Müslümanların katkılarını görünmez kılma gibi birçok biçimde İslamofobik ayrımcılığın dijital yeniden üretimine katkı sağlayabilmektedir. Bu nedenle, dijitalleşme ve yapay zekâ ekseninde İslamofobiyle mücadele, teknik uzmanlıkla etik duyarlılığı bir araya getiren yeni stratejiler gerektirmektedir.

Algoritmalar ve Yankı Odaları: Sosyal medya platformlarının algoritmaları, kullanıcılara ilgi alanlarına ve önceki etkileşimlerine dayalı içerikler sunarak kullanıcı deneyimini kişiselleştirmeyi amaçlar. Bu algoritmalar, kullanıcıların benzer görüşlere sahip bireylerle etkileşimde bulunmasını teşvik eder ve bu da "yankı odaları" olarak bilinen homojen dijital toplulukların oluşumuna yol açar. Yankı odaları, bireylerin mevcut inançlarını pekiştirirken, farklı bakış açılarına maruz kalma olasılığını azaltır. Bu durum, özellikle İslamofobik içeriklerin yayılması ve normalleşmesine alan açabilmektedir.

Örneğin, 4chan platformunda yapılan bir çalışmada, İslamofobik içeriklerin belirli kullanıcı grupları arasında yoğunlaştığı ve bu grupların kendi içlerinde bu tür içerikleri sürekli olarak paylaştığı tespit edilmiştir. Araştırmacılar, 66 milyon gönderi ve 5.8 milyon görseli analiz ederek, 173.000 gönderide 21.000 İslamofobik görsel ve 246.000 gönderide 420 nefret söylemi içeren ifade tespit etmişlerdir. Bu bulgular, platformdaki belirli kullanıcı gruplarının İslamofobik içerikleri nasıl yaydığını göstermektedir (González-Pizarro & Zannettou, 2022).

Benzer şekilde, Reddit platformunda yapılan bir başka araştırma, İslamofobik nefret söyleminin derin öğrenme teknikleri kullanılarak tespit edildiğini ve bu tür içeriklerin belirli topluluklarda yoğunlaştığını göstermiştir. Bazı araştırmacılar, BERT modeli ve sinir ağlarını kullanarak İslamofobik içeriğin Reddit'te nasıl yayıldığı ve hangi topluluklarda yoğunlaştığından hareketle Reddit'teki İslamofobik nefret söylemini tespit etmişlerdir (Aldreabi vd., 2023).

2015 yılında gerçekleşen Charlie Hebdo saldırılarının ardından Twitter'da kullanılan #JeSuisCharlie etiketi, karşıt görüşlerin çarpıştığı bir platform olarak örnek verilebilir. Bu etiket altında, İslamofobik içerikler ile İslam'ı savunan paylaşımlar arasında belirgin bir çatışma gözlemlenmiştir. Bu durum, sosyal medyanın nasıl kutuplaşmış yankı odaları oluşturabileceğini ve bu odaların İslamofobik söylemleri nasıl pekiştirebileceğini göstermektedir (Aydin vd., 2022).

Algoritmaların bu tür içerikleri yayma potansiyeli, özellikle genç kullanıcılar arasında endişe vericidir. Birleşik Krallık'ta yapılan bir araştırma, gençlerin sosyal medyada şiddet içerikli videolarla karşılaşmalarının, onların dışarı çıkma konusunda korku hissetmelerine neden olduğunu ortaya koymuştur. Bu tür içeriklerin algoritmalar tarafından önerilmesi, gençlerin güvenlik algısını olumsuz etkilemektedir (Booth, 2024). Ayrıca, sosyal medya platformlarının algoritmaları, aşırı sağ ideolojilerin ve İslamofobik içeriklerin yayılmasına katkıda bulunabilir. Örneğin, Birleşik Krallık'ta sosyal medya platformlarının milliyetçi, yabancı düşmanı, İslamofobik ve antisemitik içeriklerin yayılmasındaki rolü eleştirilmiştir (Dabbagh, 2024). Sonuç olarak, sosyal medya algoritmaları ve yankı odaları, İslamofobik içeriklerin yayılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu durum, toplumsal kutuplaşmayı artırmakta ve Müslüman topluluklara yönelik önyargıları pekiştirmektedir.

Yapay Zekâ Modelleri: Yapay zekâ (YZ) modelleri, büyük veri kümeleri üzerinde eğitilerek insan benzeri kararlar alabilen ve öngörülerde bulunabilen sistemlerdir. Bu modeller, sağlık hizmetlerinden finansal analizlere kadar birçok alanda kullanılmaktadır. Ancak, YZ modellerinin tarafsız olduğu varsayımı her zaman geçerli değildir; zira bu modeller, eğitildikleri veri setlerindeki önyargıları öğrenebilir ve yeniden üretebilirler. Bu durum, özellikle İslamofobi gibi hassas konularda ciddi sonuçlar doğurabilmektedir.

Yapay zekâ sistemleri, özellikle de büyük dil modelleri, internetten elde edilen geniş veri kümeleri üzerinde eğitilmektedir. Bu veri kümeleri genellikle Müslümanlara karşı olanlar da dahil olmak üzere toplumda var olan önyargıları içerir. YZ modelleri bu tür verilerden yeterli gözetim olmadan öğrendiklerinde, bu önyargıları çoğaltabilir ve hatta güçlendirebilirler. Örneğin, araştırmalar bazı yapay zekâ uygulamalarının ve sohbet robotlarının eğitim verilerinde gömülü olan önyargıları yansıtarak verdikleri yanıtlarla İslamofobiye sürdürebildiklerini ve artırabildiklerini göstermiştir. Yapay zekâ sohbet robotlarının terörizm ve spor etkinliklerine ilişkin İslam karşıtı önyargıyı ne ölçüde taşıdığını Paris 2024 Olimpiyat Oyunları çerçevesinde inceleyen bir çalışmada yapay zeka chatbot'larının geleneksel ve sosyal medyaya kıyasla daha etkili ve otoriter bir tonda İslam karşıtı önyargıyı sürdürdüğü sonucuna ulaşılmıştır (Samuel-Azran vd., 2024).

Bu durumun çarpıcı örneklerinden bir diğeri, OpenAI tarafından geliştirilen GPT-3 modelidir. Stanford Üniversitesi'ne bağlı araştırmacıların gerçekleştirdiği çalışmada, GPT-3'ün "Müslüman" kelimesini içeren metin tamamlama görevlerinde %66 oranında şiddet çağrışımı sonuçlar ürettiği tespit edilmiştir. Aynı model, diğer dini gruplar için benzer oranlara ulaşmamıştır. Örneğin, "Müslüman, ... gibidir" şeklindeki cümle tamamlama testlerinde modelin sıkça "terörist" gibi ifadeler üretmesi, modelin eğitildiği veri setlerinde İslam'a dair yerleşik önyargıların varlığını göstermektedir (Abid vd., 2021). YZ modellerinin bu tür önyargılı içerikler üretmesi sadece bireysel algıları etkilemekle kalmaz, aynı zamanda kamu politikaları, güvenlik uygulamaları ve istihdam süreçleri gibi yapısal alanlarda da Müslümanlara karşı adaletsiz sonuçlara yol açabilir. Algoritmik karar sistemleri örneğin, göçmenlik değerlendirmelerinde, içerik düzenlemesinde ya da yüz tanıma uygulamalarında Müslüman bireyleri potansiyel tehdit olarak sınıflandırabilir. Bu durum, İslamofobik yapıların teknolojik araçlarla desteklenerek daha güçlü hale gelmesine neden olur.

3. Stratejik Eylem Sahaları

İslamofobiyle mücadele, toplumların barış ve uyum içinde yaşaması için kritik bir gerekliliktir. Bu mücadele, farklı aktörlerin stratejik eylem sahalarında koordineli çabalarını gerektirir. Bu çalışma; *İzleme ve raporlama, karşı anlatı oluşturma, dijital vatandaşlığı destekleme ve hukuki/toplumsal baskı uygulama* gibi hususları, söz konusu çabalar için önemli eylem sahaları olarak ön plana çıkartmaktadır.

3.1. İzleme ve Raporlama

İzleme ve Raporlama, İslamofobiyle mücadelede temel bir stratejik eylem sahasıdır. Bu süreç, Müslümanlara yönelik nefret suçlarının ve ayrımcılığın sistematik olarak toplanması, analiz edilmesi ve raporlanmasını içerir. Bu veriler, politika yapıcıların etkili stratejiler geliştirmesine ve toplumun bilinçlendirilmesine yardımcı olur.

İslamofobiyle mücadelede ilk ve en önemli adımlardan biri, bu olgunun görünür kılınmasıdır. Görünmeyen ya da belgelenmeyen hiçbir ayrımcılık biçimiyle etkili biçimde mücadele edilemez. Bu nedenle izleme (monitoring) ve raporlama (reporting) faaliyetleri, İslamofobinin farklı görünümelerini tanımlamak, haritalamak, anlamlandırmak ve kamuoyu ile paylaşmak açısından hayati bir öneme sahiptir. Özellikle medyada ortaya çıkan ancak siyaset, eğitim ve gündelik yaşamda Müslümanlara yönelik ayrımcılık, nefret söylemi ve fiziksel saldırılarla sonuçlanan eylemler ancak nitelikli izleme ve raporlama mekanizmaları aracılığıyla açığa çıkarılabilir.

Günümüzde bu faaliyetler, yalnızca devlet kurumlarının ya da güvenlik otoritelerinin değil; sivil toplum kuruluşlarının, akademik çevrelerin ve dijital platform kullanıcılarının ortak çabasıyla yürütülmektedir. Örneğin, Birleşik Krallık'ta faaliyet gösteren Tell MAMA (Measuring Anti-Muslim Attacks) adlı sivil inisiyatif, Müslümanlara yönelik nefret suçlarını bireysel bildirimler yoluyla kayda almakta, verileri analiz etmekte ve yıllık raporlar yayımlayarak kamuoyunu ve karar alıcıları bilgilendirmektedir. Ancak, bu tür girişimlerin sürdürülebilirliği, maddi destek ve siyasi irade gibi etkenlere bağlıdır. Nitekim Tell MAMA'nın devlet fonlarının kesilmesiyle karşı karşıya kalması, bu tür raporlama mekanizmalarının ne kadar kırılgan olabileceğini göstermektedir (Dearden, 2025).

İzleme ve raporlama süreçleri sadece bireysel vakaların kaydedilmesini değil, aynı zamanda toplumsal eğilimlerin, yapısal sorunların ve dijital ortamlardaki nefret söylemlerinin de sistematik biçimde analizini içerir. Avustralya'daki Islamophobia Register Australia tarafından yayımlanan son rapora göre, ülkede 2023-2024 yılları arasında bildirilen İslamofobik olayların %75'inin mağdurları Müslüman kadınlardır ve vakaların üçte biri çocukların gözü önünde gerçekleşmiştir (Nivision, 2025). Bu tür veriler, yalnızca mağdurların değil, ailelerin, toplulukların ve eğitim sisteminin de etkilenmekte olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 1. İzleme ve Raporlama

İçerik	- İzleme ve Tespit: Geleneksel (TV, gazete, radyo) ve dijital medyada (sosyal medya, haber siteleri, bloglar) İslamofobik içeriklerin sistematik biçimde tespiti. - Doğrulama ve Sınıflandırma: Tespit edilen içeriklerin doğrulanması, içeriklerin kategorize edilmesi. - Veri Analizi ve Eğilim Tespiti: Toplanan ve doğrulanan içeriklerin analiz edilmesi; eğilimlerin, coğrafi dağılımların, mecralara göre farklılıkların tespiti. - Raporlama ve Kamuoyuyla Paylaşım: Analiz sonuçlarının periyodik raporlar ve interaktif materyallerle yayımlanması; politika yapıcılar ve medya ile paylaşılması. - Müdahale ve Politika Geliştirme: Elde edilen veriler ışığında medya okuryazarlığı, nefretle mücadele kampanyaları ve hukuki süreçler için öneriler geliştirilmesi.
Eylemler	- İzleme ve tespit için teknolojik altyapının oluşturulması: Mağdurların ve tanıkların İslamofobik olayları kolayca bildirebileceği çevrimiçi ve çevrimdışı bildirim platformlarının geliştirilmesi (web, mobil uygulama, çağrı hattı). Otomatik ve manuel medya tarama sistemlerinin kurulması, Sosyal medya monitoring araçlarının geliştirilmesi. Anahtar kelime listeleri ve tanımlayıcıların geliştirilmesi. - Doğrulama ve sınıflandırma için; ilk bölümde ele alınan işleyen bir İslamofobi tanımından hareketle uygun sınıflandırma kriterlerinin geliştirilmesi. İnceleme ve kontrol kriterlerinin belirlenmesi. - Analiz ve eğilim tespiti amacıyla zaman serisi analizleri, vaka haritalama, olay tipolojilerinin çıkarılması süreçlerinin işletilmesi. Dijital ve geleneksel medya için ayrı ve bütünsel analiz raporları hazırlanması. - Raporlama kapsamında, yıllık ve/veya dönemsel raporların hazırlanması, mecralara özel durum analizleri (YouTube, Facebook,

	X/Twitter, TV kanalları vb.) ile olay haritaları, infografikler ve açık veri setlerinin oluşturulması. - Müdahale ve politika geliştirme kapsamında geleneksel ve dijital medya platformlarıyla iş birliği ve nefret içeriklerinin kaldırılmasına yönelik diyalogların geliştirilmesi, medya çalışanlarına yönelik İslamofobi farkındalık eğitimlerinin planlanması, politika yapıcılar için öneri setlerinin hazırlanması, yasal raporlama ve dava destek mekanizmalarının oluşturulması. - Tüm bu faaliyetlerin geliştirilmesi için “Akademik Araştırma Desteği” ve ilgili fonların oluşturulması, üniversiteler, araştırma merkezleri ve ilgili kurumların koordinasyonu.
Örnek Uygulamalar	Hepsi doğrudan medya eksenli olmasa da örneklik teşkil etmesi bakımından aşağıdaki girişimlere bakılabilir. - Tell MAMA (Birleşik Krallık): Müslümanlara yönelik nefret suçlarını izleyen ve raporlayan bir kuruluş olup, polis teşkilatlarıyla iş birliği yapmaktadır (<i>Tell Mama</i>, t.y.). - Islamophobia Register Australia (Avustralya): 2023-2024 yılları arasında 309 yüz yüze ve 366 çevrimiçi İslamofobik olay kaydetmiş, Müslüman kadınların %75 oranında mağdur olduğunu rapor etmiştir (<i>Islamophobia Register Australia</i>, t.y.). - Council on American-Islamic Relations CAIR (ABD): Amerikan-İslam İlişkileri Konseyi, Müslümanlara yönelik ayrımcılık ve nefret suçlarını izleyerek raporlar yayımlamakta ve mağdurlara hukuki destek sağlamaktadır (<i>CAIR - Council on American-Islamic Relations</i>, t.y.). - Islamophobia Research and Documentation Project (IRDP): Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley bünyesinde faaliyet gösteren IRDP, İslamofobinin sistematik ve ampirik bir yaklaşımla incelenmesine odaklanmaktadır. Bu proje, İslamofobinin Amerikan Müslüman toplumu üzerindeki etkilerini araştırmakta ve bu alanda önemli çalışmalar yürütmektedir (<i>Islamophobia Research and Documentation Project</i>, t.y.). - Muslim Engagement and Development (MEND): Birleşik Krallık'ta faaliyet gösteren MEND, Müslümanların medya ve siyasi okuryazarlığını artırmayı amaçlamakta ve İslamofobiyle mücadele için farkındalık kampanyaları düzenlemektedir. Ayrıca, nefret suçlarının izlenmesi ve raporlanması konusunda da çalışmalar yapmaktadır (<i>Tackling Islamophobia in the UK</i>, t.y.). - Islamic Human Rights Commission (IHRC): Londra merkezli IHRC, Müslümanlara yönelik nefret suçları ve ayrımcılık vakalarını izlemekte ve raporlamaktadır. Ayrıca, insan hakları ihlalleri ve anti-terör yasalarının Müslüman topluluklar üzerindeki etkileri konusunda da araştırmalar yapmaktadır (<i>Ana Sayfa - IHRC</i>, 2021).

3.2. Karşı Anlatı Kurma

İslamofobiyle mücadelenin en etkili yollarından biri, nefret söylemi ve yanlış temsillerin yerine hakikate dayalı, insani ve kapsayıcı anlatıların inşa edilmesidir. “Karşı anlatı kurma” olarak adlandırılan bu strateji, yalnızca İslamofobik içeriklere tepki vermekle kalmaz, aynı zamanda Müslümanların çok katmanlı kimliklerini, topluma katkılarını ve bireysel öykülerini görünür kılar. Dijital medya, sosyal ağlar ve kitlesel iletişim araçları üzerinden yayılan İslam karşıtı söylemlerin etkisini kırmak için

olumlu, yaratıcı ve yerel/küresel düzeyde yankı uyandırabilecek anlatı biçimlerine ihtiyaç vardır.

Özellikle son yıllarda yapılan saha araştırmaları, İslamofobik içeriklerin sosyal medya algoritmaları tarafından daha görünür hâle getirildiğini ve yankı odalarında pekiştirildiğini göstermektedir. Bu durum, yalnızca savunmacı bir pozisyonda kalmanın yetersiz olduğunu ortaya koymakta; bunun yerine, toplumsal faydayı önceleyen, bilgiye dayalı, duygusal bağ kurabilen alternatif anlatıların önemini vurgulamaktadır. Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen Counter-Islamophobia Kit (CIK) projesi, bu alanda örnek teşkil eden çalışmalardan biri olmuş ve sekiz Avrupa ülkesinde farklı karşı anlatı biçimlerinin etkisini inceleyerek politika yapıcılara rehberlik etmiştir (Merali, 2018).

Karşı anlatı kurma faaliyetleri sadece dijital alanda değil; eğitim kurumlarından medyaya, sanat projelerinden kültürel etkinliklere kadar birçok mecrada uygulanabilir. Bu stratejinin başarısı, hem Müslüman toplulukların anlatı oluşturma kapasitelerine yatırım yapılmasına hem de ana akım mecraların bu anlatılara açık olmasına bağlıdır. Karşı anlatılar, yalnızca önyargıları kırmakla kalmaz; aynı zamanda farklı topluluklar arasında empatiyi, karşılıklı saygıyı ve kapsayıcı vatandaşlık bilincini güçlendirir.

Tablo 2. Karşı Anlatı Kurma-Genel Çerçeve

İçerik	▪ Tematik Haritalama: İslam ve Müslümanlar hakkında olumsuz temsillerin yoğunlaştığı temaların belirlenmesi ve analiz edilmesi. ▪ Hedef Aktör ve Alanların Tespiti: İslamofobik içerikleri yaygınlaştıran kişi, kurum, mecra ve söylem gruplarının haritalanması. ▪ Karşı Anlatı İçerik Üretimi: Olumsuz temsillere karşı savunmaya geçmeyen, özgüvenli, etkili ve alternatif olabilecek dil ve üslup geliştirme. ▪ Dağıtım ve Görünürlük Stratejisi: Üretilen içeriklerin doğru platformlarda, etkili formatlarla yaygınlaştırılması ve izleyiciyle buluşturulması. ▪ Ölçme, Değerlendirme ve Geri Besleme: Üretilen karşı anlatıların etkisinin izlenmesi, geri bildirim toplanması ve stratejilerin geliştirilmesi.
Eylemler	▪ Güvenlik, radikalleşme, şiddet, kadın hakları, göç, kimlik gibi öne çıkan temaların tespit edilmesi, bu temalarda kullanılan kalıp söylemlerin ve görsel kodların çözümlemesi. ▪ Öne çıkan medya kuruluşları, influencerlar, politik figürler ve nefret yayan çevrimiçi ağların analiz edilmesi, etki analizleri ile bu aktörlerin görünürlük ve etkileşim haritalarının çıkarılması, gerektiğinde uluslararası hukuki ve etik ihlallerin ifşası. ▪ Başarılı karşı anlatı stratejilerinin oluşturulması (Mizah, ortak küresel sorunlara değinme-çözüm arayışlarına dâhil olma, pozitif temsillerin arttırılması, yapısal önyargılara dikkat çekme...) ▪ Hedef kitleye uygun formatlarda içeriklerin ve kampanyaların planlanması, medya platformlarıyla iş birliği geliştirme. ▪ İzleyici geri dönüşleri, etkileşim analizleri ve sosyal medya ölçüm araçlarıyla etki analizleri gerçekleştirme, stratejilerin sürekli

	güncellenmesi için gerekli değerlendirmeler ve iyileştirme raporları hazırlama.
Örnek Uygulamalar	▪ The Carter Center, 2017 yılında, akademisyenler, gazeteciler, sivil toplum aktörleri ve dini liderlerin katılımıyla uluslararası bir sempozyum düzenleyerek, “Countering the Islamophobia Industry Toward More Effective Strategies” başlığıyla İslamofobiye karşı stratejik ve sürdürülebilir yanıtlar geliştirmeyi amaçlamıştır (<i>Countering the Islamophobia Industry Toward More Effective Strategies</i>, 2018). ▪ Muslim Writers Collective (MWC): 2014 yılında kurulan MWC, ABD’de Müslüman topluluğu içinde hikâye anlatımını teşvik eden bir sivil toplum kuruluşudur (<i>Muslim Writers Collective</i>, t.y.). ▪ National Council of Canadian Muslims (NCCM): Kanada’da Müslümanların sivil haklarını savunan ve İslamofobiye karşı mücadele eden önde gelen bir kuruluştur (<i>NCCM</i>, t.y.). ▪ Avrupa’da yürütülen Empowering NGOs in Countering Online Hate projesi, çevrimiçi nefret söylemi çerçevesinde özellikle karşı mesajların oluşturulması yoluyla nefret söylemiyle mücadele etmek için etkili stratejilerin geliştirilmesine çok az ilgi gösterildiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda proje, sivil toplum kuruluşları operatörlerinin sosyal medya verilerini izlemek ve analiz etmek için kullanabileceği yeni bir ICT platformunu bir karşı anlatı öneri aracı olarak sunmaktadır (Chung vd., 2021).

3.3. Dijital Vatandaşlığı Destekleme

Dijital çağın şekillendirdiği toplumsal yaşam biçimleri, bireylerin yalnızca bilgi tüketicisi değil aynı zamanda içerik üreticisi ve kanaat oluşturucusu olduğu bir iletişim ekosistemini beraberinde getirmiştir. Bu yeni düzende dijital vatandaşlık, bireylerin dijital alanlarda haklarını ve sorumluluklarını bilen, eleştirel düşünceye sahip, etik davranış geliştirebilen ve toplumsal katılım sağlayan bireyler olmasını ifade eder. Ancak bu potansiyel yapı, dijital platformların aynı zamanda nefreti, ayrımcılığı ve dezenformasyonu da çoğaltabilen araçlar haline gelmesiyle tehdit altına girmiştir.

İslamofobi dijital ortamda yalnızca nefret içerikli söylemlerle değil; sistematik olarak dışlayıcı algoritmalar, içerik filtreleme mekanizmaları ve bilinçli platform tasarımları yoluyla da yeniden üretilmektedir. Bu bağlamda dijital vatandaşlık, yalnızca bireysel bilinç ve sorumluluk değil, aynı zamanda yapısal bir dönüşüm alanıdır. Dijital okuryazarlığın, çevrimiçi etik davranışların, eleştirel medya analizinin ve aktif dijital katılımın teşvik edilmesi, İslamofobiyle mücadelede koruyucu bir kalkana dönüşebilir.

Bu nedenle dijital vatandaşlığı desteklemek, yalnızca dijital becerilerin öğretimiyle sınırlı değildir; aynı zamanda dijital adalet, içerik denetimi, çevrimiçi güvenlik, çok kültürlülük ve ifade özgürlüğü gibi daha geniş bir değerler sistemiyle ilişkilidir. Dijital vatandaşlığın teşvik edildiği toplumlarda, İslamofobi gibi ayrımcı söylemlere karşı bilinçli ve etkili toplumsal tepki mekanizmaları daha güçlü şekilde devreye girebilir.

Tablo 3. Dijital Vatandaşlığı Destekleme-Genel Çerçeve

İçerik	▪ Medya ve inanç okuryazarlığı yoluyla eleştirel ve sorgulayıcı tavrın geliştirilmesi, dezenformasyon süreçlerine ilişkin farkındalığın güçlendirilmesi, dijital ahlak ve saygının pekiştirilmesi, karşı üretim, şikayet ve raporlama pratiklerinin kazandırılması, bu konuda yetkililerle işbirliği yapma motivasyon ve bilincinin güçlendirilmesi.
---------------	--

Eylemler	▪ Hayat boyu öğrenme için farklı hedef gruplara uygun “medya ve inanç okuryazarlığı” müfredatı ve yetkinlik çerçevelerinin geliştirilmesi, öğretmen ve eğitici eğitimleri yoluyla etkinliğin ve entegrasyonun sağlanması. ▪ Online öğrenme platformlarının teşekkülü ve farklı eğitim kademelerine entegrasyonunun sağlanması. ▪ Kamu spotları, kısa filmler, animasyonlar, toolkit ve sosyal medya kampanyaları yoluyla yaygınlaştırma. Etkileşimli quizler, podcast serileri ve infografik dizilerinin organize edilmesi. ▪ Şikâyet ve raporlama platformlarının tanıtılmasına yönelik farkındalık girişimleri, dijital hak ve sorumluluklara yönelik atölyeler.
Örnek Uygulamalar	▪ Institute for Social Policy and Understanding (ISPU): ISPU, Müslüman toplulukların karşı karşıya kaldığı zorlukları anlamak ve çözüm üretmek amacıyla araştırmalar yapar. “Countering and Dismantling Islamophobia: A Comprehensive Guide” adlı çalışma, medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirerek dijital vatandaşlığı destekler (“Countering and Dismantling Islamophobia”, t.y.). ▪ Online Hate Prevention Institute (OHPI): Avustralya merkezli OHPI, çevrimiçi nefret söylemiyle mücadele eden bağımsız bir hayır kurumudur. İslamofobi dahil olmak üzere çeşitli çevrimiçi nefret türlerini izler, raporlar ve dijital vatandaşlığı teşvik eder (<i>Online Hate Prevention Institute</i>, 2023).

3.4. Hukuki ve Toplumsal Baskı – Caydırıcılık

İslamofobiyle mücadelede sosyal medya şirketleri, medya grupları ve dijital platformların sorumluluklarını yerine getirmesini sağlamak için hem hukuki düzenlemeler hem de toplumsal baskı araçları birlikte kullanılmalıdır. Dezenformasyon ve nefret söylemi üreten mecralara karşı şeffaflık talep etmek, şirket politikalarını denetlemek ve ihlallerin yaptırımına karşılık bulmasını sağlamak, caydırıcı bir ortam yaratır. Bu sürecin, kamuoyu bilincinin geliştirilmesi, raporlama ve kampanyalarla desteklenmesi de etki gücünü artıracak önemli faktörler arasındadır.

Hukukun caydırıcı etkisi, yalnızca cezalandırma değil; aynı zamanda norm oluşturma ve eğitim fonksiyonuyla da devreye girer. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa Konseyi Irkçılık ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele Komisyonu (ECRI), nefret suçlarının tanımının genişletilmesi, kurbanların korunması ve cezasızlık kültürünün ortadan kaldırılması yönünde pek çok tavsiye kararı yayımlamıştır (2022) Bunun yanında, bazı ülkelerde İslamofobiye dair hukuki tanımların belirsizliği ve devletlerin siyasi irade eksikliği, caydırıcı hukuki düzenlemelerin uygulanabilirliğini sınırlamaktadır.

Toplumsal baskı ise hukuk dışı ama etik normlara dayalı güçlü bir caydırıcılık biçimidir. Medya, akademi, sivil toplum ve kültürel aktörlerin ortak çabasıyla oluşturulan kamuoyu, İslamofobik tutum ve davranışlara karşı sosyal bir hesap verebilirlik alanı oluşturabilir. Özellikle sosyal medya çağında ayrımcı içeriklerin ifşa edilmesi, kamu tepkisi oluşturulması ve bireylerin sosyal olarak dışlanması, davranışları değiştirmede etkili olabilmektedir (Bartlett & Miller, 2010).

Bu çerçevede hukuki ve toplumsal baskı yalnızca İslamofobik vakaların cezalandırılması değil; aynı zamanda bireylerin tutumlarının dönüştürülmesi, kurumsal yapıların yeniden yapılandırılması ve kültürel normların daha kapsayıcı hale

getirilmesi amacıyla birlikte işletilmesi gereken çift yönlü bir stratejidir. İslamofobinin kurumsal ve kültürel yapılarla iç içe geçtiği günümüzde, hukuki yaptırım gücü ile toplumsal vicdanın birlikte harekete geçirilmesi, uzun vadeli ve sürdürülebilir bir caydırıcılık sağlamanın anahtarıdır.

Tablo 4. Hukuki ve Toplumsal Baskı – Caydırıcılık-Genel Çerçeve

İçerik	▪ Sorumluluk ve Yükümlülüklerin Tanımlanması: Sosyal medya şirketleri, medya grupları ve haber ajanslarının İslamofobik içerikler ve dezenformasyonla mücadeledeki sorumluluklarının açıkça tanımlanması. ▪ Hukuki Düzenleme ve Yaptırım Mekanizmaları: Ulusal düzeyde nefret söylemi, dezenformasyon ve ayrımcılıkla mücadeleye yönelik somut hukuki düzenlemelerin hayata geçirilmesi. ▪ Hesap Verebilirlik ve Şeffaflık: Şirketlerin İslamofobiyle mücadele kapsamında hangi önlemleri aldıklarına dair düzenli raporlama yapmalarının sağlanması. ▪ Toplumsal Baskı ve Dijital Aktivizm: Toplumun dezenformasyona ve nefret söylemine karşı dijital kampanyalar ve kamuoyu baskısıyla şirketleri harekete geçmeye teşvik edilmesi.
Eylemler:	▪ Dezenformasyon ve nefret söylemiyle mücadeleye dair ulusal ve uluslararası hukuki çerçevelerin güçlendirilmesi. medya etik kuralları ve sorumluluk bildirgelerinin hazırlanması ve güncellenmesi, şirketlere yönelik yol haritaları ve uyum rehberlerinin hazırlanması. ▪ İslamofobik içeriklerin yayılmasına karşı yasal yaptırımların geliştirilmesi, sosyal medya platformları için yerel hukuk uyum süreçlerinin denetlenmesi, düzenleyici kurumlar arasında bilgi paylaşım mekanizmalarının kurulması. ▪ Şirketlerin içerik kaldırma raporları ve algoritmik şeffaflık raporları yayımlamasının teşvik edilmesi, bağımsız izleme kuruluşlarıyla iş birliği yapılması, şirketlerin şeffaflık beyanları ve topluluk kurallarına bağlılığının takibi. ▪ İlgili alanda toplumsal aktivizmin kampanya süreçleriyle desteklenmesi.
Örnek Uygulamalar	▪ Kanada Anti-Islamophobia Initiatives, İslamofobiye tanımlayan ve buna karşı çeşitli düzeylerde önlemler içeren politika ve hukuk paketleri sunmaktadır (The Canadian Guide to Understanding and Combatting Islamophobia, 2024). ▪ Tell MAMA (UK), İslamofobik vakaları sistematik bir şekilde izleyip raporlayarak medya ve hükümet üzerinde güçlü bir kamuoyu baskısı yaratmaktadır (<i>Tell Mama</i>, t.y.).

Bu çerçevede hukuki ve toplumsal baskı yalnızca İslamofobik vakaların cezalandırılması değil; aynı zamanda bireylerin tutumlarının dönüştürülmesi, kurumsal yapıların yeniden yapılandırılması ve kültürel normların daha kapsayıcı hale getirilmesi amacıyla birlikte işletilmesi gereken çift yönlü bir stratejidir. İslamofobinin kurumsal ve kültürel yapılarla iç içe geçtiği günümüzde, hukuki yaptırım gücü ile toplumsal vicdanın birlikte harekete geçirilmesi, uzun vadeli ve sürdürülebilir bir caydırıcılık sağlamak açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Abid, A., Farooqi, M., & Zou, J. (2021). Persistent anti-Muslim bias in large language models. *Proceedings of the 2021 AAAI/ACM Conference on AI, Ethics, and Society*, 298-306. <https://doi.org/10.1145/3461702.3462624>
- Ahmed, S., & Matthes, J. (2017). Media representation of Muslims and Islam from 2000 to 2015: A meta-analysis. *International Communication Gazette*, 79(3), 219-244. <https://doi.org/10.1177/1748048516656305>
- Aldreabi, E., Lee, J. M., & Blackburn, J. (2023). Using deep learning to detect Islamophobia on Reddit. *The International FLAIRS Conference Proceedings*, 36. <https://doi.org/10.32473/flairs.36.133324>
- Ana Sayfa—IHRC. (2021, Mayıs 31). <https://www.ihrc.org.uk/>
- Awan, I. (Ed.). (2016). *Islamophobia in cyberspace: Hate crimes go viral*. Routledge, Taylor & Francis Group.
- Awan, I., & Zempi, I. (2018). *A working definition of Islamophobia: Written evidence submission prepared for the United Nations Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance [Other]*. <https://irep.ntu.ac.uk/id/eprint/45215/>
- Aydin, Z., Fuess, A., Förster, M., & Sunier, T. (2022). When birds of a feather Instagram together: Debating the Image of Islam in Echo Chambers and Through Trench Warfare on Social Media. *Social Media + Society*, 8(3), 20563051221115211. <https://doi.org/10.1177/20563051221115211>
- Bayraklı, E. (2025). İslamofobi: Bir Kavramın Soy Kütüğü. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 1-31. <https://doi.org/10.47951/mediad.1604380>
- Bayrakli, E., Hafez, F., & Faytre, L. (2018). Making sense of Islamophobia in Muslim societies. In *Islamophobia in Muslim Majority Societies* (ss. 5-20). Taylor & Francis.
- Bazian, H. (2018). Islamophobia, "Clash of Civilizations", and forging a post-cold war order! *RELIGIONS*, 9(9). <https://doi.org/10.3390/rel9090282>
- Bhatti, T. (2021). *Defining Islamophobia: A contemporary understanding of how expressions of Muslimness are targeted*. Muslim Council of Britain. https://mcb.org.uk/wp-content/uploads/2022/11/FULL-SPREAD-IslamophobiaReport_020321_compressed.pdf
- Booth, R. (2024, Kasım 25). Violence on social media making teenagers afraid to go out, study finds. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/media/2024/nov/25/violence-on-social-media-making-teenagers-afraid-to-go-out-study-finds>
- CAIR - Council on American-Islamic Relations. (t.y.). Geliş tarihi 21 Kasım 2025, gönderen <https://www.cair.com/>
- Dabbagh, H. (2024). *Algorithmic echoes: Social media, polarisation and the surge of extremism in British Democracy*. <https://committees.parliament.uk/writtenevidence/128782/html>
- Dearden, L. (2025, March 8). Tell Mama monitoring group facing closure after funding pulled by government. *The Guardian*.

<https://www.theguardian.com/news/2025/mar/08/islamophobia-charity-tell-mama-facing-closure-after-funding-pulled-by-government>

- Elahi, F., & Khan, O. (2017). *Islamophobia: Still a challenge for us all*. Runnymede. https://cdn.prod.website-files.com/61488f992b58e687f1108c7c/61bcd30e26cca7688f7a5808_Islamophobia%20Report%202018%20FINAL.pdf
- González-Pizarro, F., & Zannettou, S. (2022, Ocak 21). *Understanding and detecting hateful content using contrastive learning*. arXiv.Org. <https://arxiv.org/abs/2201.08387v2>
- Grosfoguel, R. (2010). Epistemic Islamophobia and colonial social sciences. *Tabula Rasa*.
- Hadj-Cherif, C. (2025, Ocak 31). *Redefining Islamophobia: The racialisation debate and "Acceptable" ... Critical Muslim Studies*. <https://criticalmuslimstudies.co.uk/redefining-islamophobia-the-racialisation-debate-and-acceptable-muslimness/>
- Hafez, F. (2018). Schools of thought in Islamophobia studies: Prejudice, racism, and decoloniality. *Islamophobia Studies Journal*, 4(2). <https://doi.org/10.13169/islastudj.4.2.0210>
- Hernández Vilchis, N. B. (2023). Media interactions with Muslims. In N. B. Hernandez Vilchis, *Oxford Research Encyclopedia of Religion*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199340378.013.1102>
- Huntington, S. P. (1993). The clash of civilizations? *Foreign Affairs*, 72(3), 22. <https://doi.org/10.2307/20045621>
- Iftikhar, A. (2019, Eylül 18). *Report: Muslims most negatively portrayed minority in US media*. Bridge Initiative. <https://bridge.georgetown.edu/research/report-muslims-most-negatively-portrayed-minority-in-us-media/>
- Islamophobia Register Australia*. (t.y.). I. Geliş tarihi 21 Kasım 2025, gönderen <https://islamophobia.com.au/>
- Islamophobia Research and Documentation Project*. (t.y.). Geliş tarihi 21 Kasım 2025, gönderen <https://crg.berkeley.edu/research/research-initiatives/islamophobia-research-and-documentation-project?>
- Jackson, L. (2010). Images of Islam in US media and their educational implications. *Educational Studies*, 46(1), 3-24. <https://doi.org/10.1080/00131940903480217>
- Karim, K. H. (2000). *Islamic peril: Media and global violence*. Black Rose Books.
- Lajevardi, N. (2021). The media matters: Muslim American portrayals and the effects on mass attitudes. *The Journal of Politics*, 83(3), 1060-1079. <https://doi.org/10.1086/711300>
- Modood, T. (2020). Islamophobia and normative sociology. *Journal of the British Academy*, 8, 29-49. <https://doi.org/10.5871/jba/008.029>
- Morey, P., & Yaqin, A. (2011). *Framing Muslims: Stereotyping and representation after 9/11*. Harvard University Press.

- Muslim-Western Tensions Persist. (2011). *Pew Research Center*.
<https://www.pewresearch.org/global/2011/07/21/muslim-western-tensions-persist/>
- Mussa, M. (2019, Temmuz 9). *Most UK media coverage of Muslims is negative: Study*.
<https://www.aa.com.tr/en/europe/most-uk-media-coverage-of-muslims-is-negative-study-/1527088>
- Nivision. (2025). *Islamophobia register reports anti-Muslim hate is at an all-time-high in Australia* | *news.com.au*—Australia's leading news site for latest headlines.
<https://www.news.com.au/national/crime/the-terrifying-new-reality-faced-by-muslim-australians/news-story/de0b11c1e3cf9ca64738788764ada496>
- Poole, E. (2009). *Reporting Islam: Media representations of British Muslims* (First edition). I.B. Tauris & Co. Ltd. <https://doi.org/10.5040/9780755604579>
- Poole, E., & Richardson, J. E. (2010). *Muslims and the news media*. Bloomsbury Publishing.
- Richardson, R., & Conway, G. (1997). *Islamophobia: A challenge for us all: Report of the Runnymede Trust Commission on British Muslims and Islamophobia*. The Runnymede Trust.
- Said, E. (1978). *Orientalism*. Pantheon Books.
- Saleem, M. (2017, Nisan 24). Spreading Islamophobia: Consequences of negative media representations. *ISPU*. <https://ispu.org/spreading-islamophobia-consequences-of-negative-media-representations/>
- Samuel-Azran, T., Manor, I., Yitzhak, E., & Galily, Y. (2024). Analyzing AI bias: The discourse of terror and sport ahead of Paris 2024 olympics. *American Behavioral Scientist*, 00027642241261265. <https://doi.org/10.1177/00027642241261265>
- Sayyid, S. (2023). The geopolitics of Islamophobia. In *Islamophobia, Geopolitics, and the Clash of Civilizations*. Istanbul Sabahattin Zaim University Publications.
https://kalite.izu.edu.tr/docs/default-source/default-document-library/74---islamophobia-geopolitics-and-the-clash-of-civilizations.pdf?sfvrsn=8b2fd45d_0
- Sayyid, S., & Vakil, A. (2018, Aralık 5). *Defining Islamophobia*.
<https://criticalmuslimstudies.co.uk/project/defining-islamophobia/>
- Shaheen, J. G. (2001). *Reel bad Arabs: How Hollywood vilifies a people*. Olive Branch Press.
- Tackling Islamophobia in the UK*. (t.y.). Muslim engagement and development. 21 Kasım 2025, <https://www.mend.org.uk/>
- Taras, R. (2024). Xenophobia, Islamophobia, and the Media: When prejudice runs Amok. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 7(1), 1-13.
<https://doi.org/10.47951/mediad.1497590>
- Tell Mama: Report in Anti-Muslim hate or Islamophobia*. (t.y.). TELL MAMA. Geliş tarihi 21.05. 2025, gönderen <https://tellmamauk.org/>
- The Canadian Guide to Understanding and Combatting Islamophobia: For a more inclusive Canada*. (2024). Office of Special Representative on Combatting Islamophobia.
<https://www.canada.ca/en/canadian->

[heritage/campaigns/combating-islamophobia-canada/resources/guide-combating-islamophobia.html](https://www.heritage.ca/campaigns/combating-islamophobia-canada/resources/guide-combating-islamophobia.html)

United Nations. (2020). *United Nations strategy and plan of action on hate speech: Detailed guidance on implementation for United Nations field presences*. UN. <https://digitallibrary.un.org/record/3889286>